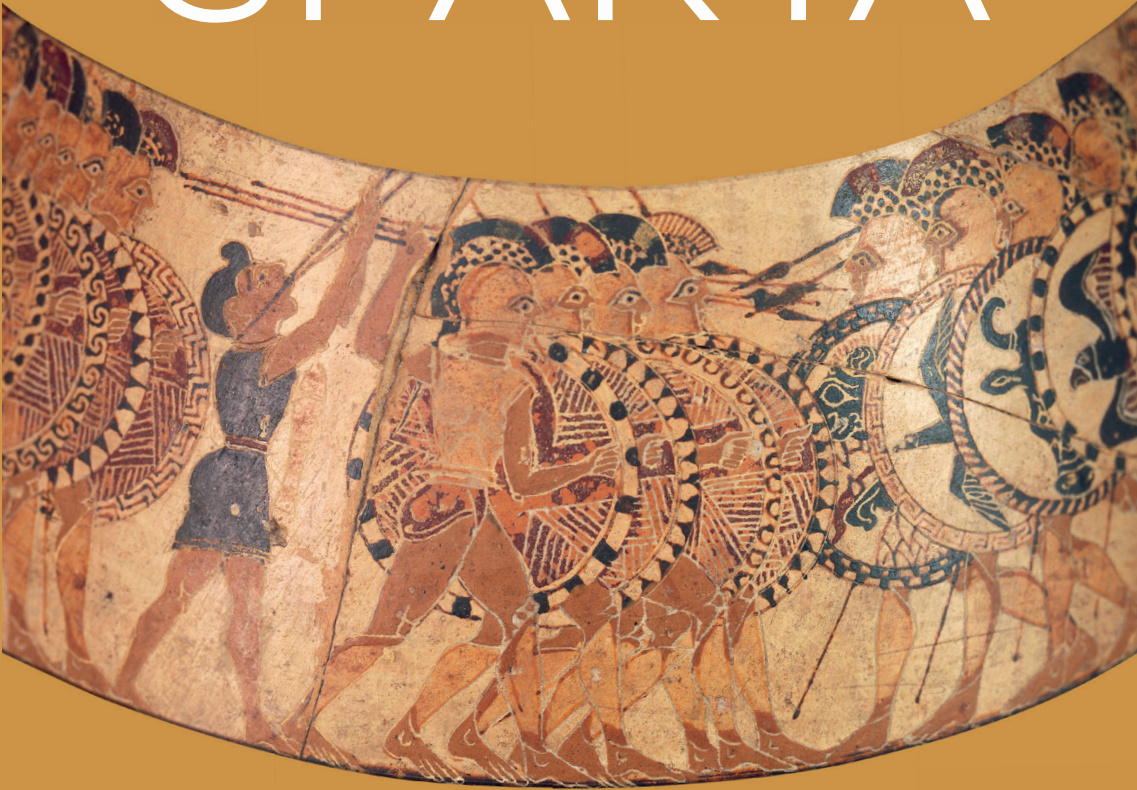

ADRIAN GOLDSWORTHY

ATHENE EN SPARTA

De rivaliteit die de loop van de Griekse
geschiedenis bepaalde

DEEL EEN

**OPKOMST VAN
DE STEDEN**

HOOFDSTUK 1

Grieken

*Een volk, een taal, een echt verleden
en een voorgesteld verleden,
ca. 1400-800 v.Chr.*

‘De wrok, godin, van Peleus’ zoon Achilles moet u bezingen. Hij was dodelijk, bracht voor Achaeërs rampspoed zonder einde (...)’ Homerus zet snel de toon in de *Ilias*; en daarna verhaalt de dichter in vierentwintig boeken – 15.693 regels poëzie – wat er gebeurde toen Achilles, de beste krijger in het Griekse leger buiten Troje, zich beledigd voelde door Agamemnon, heerser over Mycene. Het eerste woord in het origineel is de Griekse term voor woede of razernij, en vanwege deze belediging van zijn eer en status weigerde Achilles te vechten. In plaats daarvan wachtte hij – mokte hij volgens sommigen – in zijn tent terwijl de ene na de andere strijd slecht afliep voor de Grieken. Na enige tijd ging zijn vriend Patroclus in zijn plaats naar de strijd, in de wapenrusting van Achilles, zodat de Trojanen zouden denken dat hun dodelijkste vijand was teruggekeerd op het slagveld. Het bedrog werkte, maar Patroclus werd te zeer door het succes meegesleept, ging te ver vooruit en kwam tegenover Hector te staan, de grootste held van de Trojanen, die hem onmiddellijk doodde. Achilles verzonk in wanhoop, en zijn haat verschoof van Agamemnon naar Hector. Hij keerde terug in de strijd, sloeg zich een baan door de Trojanen tot hij Hector vond die hij aflachtte; vervolgens vernederde hij het lichaam door het achter zijn strijdswagen mee te slepen. Slechts de smeekbeden van koning Priamus van Troje, de oude vader van Hector, wekten ten slotte Achilles’ medelijden; zijn razernij en gevoel van verlies waren uitgewoed.¹

De *Ilias* en de *Odyssee*, handelend over de beproevingen van een andere Griekse held, Odysseus, die er tien jaar over deed om uit Troje naar zijn thuisland Ithaka terug te keren, zijn de vroegste bewaard gebleven literaire

werken in het Grieks, of zelfs in enige Europese taal. Er zijn geen complete manuscripten van voor de middeleeuwen bewaard gebleven van deze gedichten, maar er zijn veel fragmenten op papyri uit de Grieks-Romeinse wereld. Nog belangrijker zijn de vele citaten en verwijzingen naar de gedichten van Homerus in de oude literatuur en kunst, die duidelijk maken welke centrale plaats zij in de Griekse cultuur innamen. Net als de werken van Shakespeare werden deze teksten aan kinderen onderwezen en inspireerden en verrukten ze tegelijkertijd de volwassenen en vormden hun visie op de wereld.²

Beide gedichten werden toegeschreven aan Homerus, soms de blinde dichter genoemd, hoewel er geen grote overlevering over hem of zijn leven bestond; de zangen zelf deden er veel meer toe dan de zanger. Velen raakten ervan overtuigd dat de gedichten zelf hun uiteindelijke vorm – als het ware een geautoriseerde of officiële versie – in Athene bereikten, in de tweede helft van de zesde eeuw v.Chr., en dat er voor die tijd enige variatie bestond, zij het in lichte mate. Onderzoekers schatten dat de gedichten ergens rond 750-700 v.Chr. zijn opgeschreven, hoewel anderen de data wat eerder stellen of juist een halve eeuw later. De meningen blijven verdeeld over de vraag of de beide epen door één man, wie hij dan ook was, werden geconcipieerd. De gedichten waren duidelijk voortgekomen uit een oudere, misschien veel oudere, orale poëzietraditie, met vaste elementen die makkelijk aangepast konden worden aan verschillende karakters en situaties en vaste formuleringen om, zodra er een naam genoemd moest worden, mensen en dingen passend in het ritme van de regel te beschrijven.

Een extreme opvatting zou zijn dat de *Ilias* en de *Odysee* door generaties van dichters vorm zouden zijn gegeven, en dat de tekst langzaam aangroeide totdat iemand besloot om die op te schrijven. Maar de kracht van deze gedichten, niet alleen voor de oude Grieken maar ook voor vandaag, is een overtuigender argument voor een enkele auteur die met zijn creativiteit en stem de versie schiep die werd vastgelegd. De verschillen in taalgebruik en houdingen tussen de twee werken vallen ruim binnen de speelruimte van één persoon, terwijl de overeenkomsten veel groter zijn. Maar toch blijven zulke oordelen onvermijdelijk subjectief en is geen van beide opvattingen te bewijzen; uiteindelijk maakt het ook niet veel uit. De meeste Grieken geloofden dat een en dezelfde man beide gedichten componeerde, en hoewel er af en toe kritiek werd geleverd op de inhoud van de verhalen, werd hun belang en invloed door niemand ontkend. De Grieken geloofden ook dat Homerus lang na de door hem beschreven gebeurtenissen leefde. Als de moderne schattingen juist zijn,

dan schreef hij zijn verzen vier of vijf eeuwen na de tijd waarin de Trojaanse Oorlog volgens de Grieken had plaatsgevonden. Of die oorlog er al of niet ooit is geweest en of de tradities erover ook maar de minste verwijzing bevatten naar echte mensen en gebeurtenissen, al vanaf het begin werden deze epische gedichten gepresenteerd als verhalen uit een vroegere tijd in plaats van uit de contemporaine wereld. Beide bevatten sommige aspecten van de echte wereld die de toehoorders herkenden en veel dat vreemd was en spectaculairder dan het leven en de tijd die zij kenden. Er is geen aanwijzing dat er ooit een ‘homerisch tijdperk’ was waarvan de gedichten een exacte afspiegeling zouden zijn. Hesiodus, een dichter uit de zevende eeuw v.Chr., noemde dat verleden een tijdperk van helden, in tegenstelling tot het grimmige ijzeren tijdperk waarin hij leefde, waarin mannen moesten zwoegen om zichzelf en hun families te onderhouden.³

De *Ilias* en de *Odyssee* kijken om naar een ver verleden, maar wie ze ook schreef, hij ging ervan uit dat het publiek al op de hoogte was van Troje en van de koningen en helden die daar naar verluidt hadden gevochten. De *Ilias* behandelt slechts een paar weken van het tienjarige beleg van de stad en richt zich vooral op maar vijf dagen van actie. Het epos vertelt niet over de dood van Achilles, laat staan over het Trojaanse Paard of de val van Troje. Die onderwerpen komen in de *Odyssee* aan de orde, zij het verteld als een verhaal binnen een verhaal, iets dat al geschiedenis is. Evenzo worden er verwijzingen gemaakt naar eerdere gebeurtenissen, maar de *Ilias* gaat ervan uit dat iedereen al op de hoogte is van de verleiding/ontvoering van Helena door Paris, het optuigen van de Griekse expeditie en van de negen jaren oorlog die aan het verhaal voorafgingen. Dit alles wordt bekend verondersteld, een stevig gevestigd geheel van tradities en mythen die alle Griekssprekende gemeenschappen deelden. De poëzie van Homerus kwam centraal te staan in deze collectieve identiteitsbeleving, maar er waren ook nog talrijke andere verhaallijnen, vaak lokaal. Het idee wat het betekende om een Griek te zijn was nooit eenvoudig of helemaal uniform.

Tegen het einde van de vijfde eeuw v.Chr. merkte de historicus Thucydides op dat Homerus de naam Griek – of Helleen in de Griekse taal – voor slechts een klein deel van het leger buiten Troje gebruikte. Als hij verwijst naar het hele leger noemt Homerus hen Archaiërs, Achaeërs of Danaërs (Argiven), wat Thucydides tot de redelijke conclusie brengt dat de naam Griek/Helleen pas later algemeen gebruikelijk werd. Ook gebruikte Homerus niet het woord *barbaar*, het etiket dat op iedereen ge-

plakt werd die niet Grieks was, omdat hun taal – volgens de Grieken – als gebrabbel klonk, het herhaalde *bar-bar-bar* van een schaap.⁴

Het mag niet verbazen dat de levenshouding sterk veranderd was in de drie eeuwen tussen de tijd van Homerus en de dagen van Thucydides. Toch gebruikte Homerus de Griekse taal voor een publiek dat zijn woorden verstond en ook de wereld die hij portretteerde, begreep, accepteerde en er een zekere band mee voelde. Het geloof in helden met bovenmenselijke kracht die absurd zware en versierde uitrustingen droegen en goden en godinnen die direct ingrepen en vermomd dan wel in volle glorie verschenen, kon terzijde geschoven worden. Hesiodus stelt de Olympiërs als verantwoordelijker voor en met een sterker gevoel voor rechtvaardigheid dan Homerus, en beiden werden enigszins bekritiseerd, maar de meeste Grieken lijken de gedichten niet zozeer als letterlijke waarheid te hebben geaccepteerd maar als verhalen waarin een redelijk realistische voorstelling werd vermengd met fantastische elementen. Zo ervaren de helden ondanks al hun macht een heel gamma aan emoties, van angst tot jaloezie en van woede tot wanhoop, van genegenheid tot verdriet, en is al hun goede en slechte gedrag nooit eenvoudig of voor de hand liggend. Homerus maakt absoluut niet duidelijk of hij de emoties en daden van Achilles bewonderenswaardig of buitensporig vindt, maar hij presenteert ze als in overeenstemming met het karakter van de man en dus, op die basis, begrijpelijk.⁵

Zijn helden worden niet beschreven als Grieken, maar Homerus schreef wel in de Griekse taal en plaatste de verhalen in een gemeenschappelijke culturele traditie die in de loop van de tijd bewust Grieks zou worden. Grieks is een Indo-Europese taal, verwant aan vele oude en moderne Europese talen en ook aan het Sanskriet. De meningen zijn nog steeds verdeeld over waar en wanneer deze voorloper van de latere talen ontstond en hoe en wanneer de mensen die de taal spraken zich over een zo groot gebied verspreidden. De steppen zijn een plausibele plaats van ontstaan, en groepen Indo-Europees sprekende mensen kunnen rond 2000 v.Chr. Europa zijn binnengetrokken waarbij de bevolkingsgroepen die daar al leefden overwonnen werden of meer vreedzaam geïntegreerd. Het voor of tegen van elk van deze scenario's kan plausibel beredeneerd worden, en de verspreiding kan ook vroeger en op andere manieren hebben plaatsgevonden.

Welke taal de inwoners ook spraken, de gebieden die Griekenland zouden worden – Hellas voor de Hellenen zelf – kenden sinds het einde van de laatste ijstijd een continue menselijke aanwezigheid. Aanvankelijk wa-

ren dat, zoals overal ter wereld, jager-verzamelaars die in kleine groepjes leefden, wild doodden en de vruchten en gewassen aten die zij in het wild vonden. Deze levenswijze vergde een groot territorium om slechts een paar mensen te kunnen onderhouden die van seizoen tot seizoen aanzienlijke afstanden aflegden. Ze deden dat te voet, want er waren nog geen gedomesticeerde rijdieren. Voedsel is een essentiële levensbehoefte, en de manieren om daarin te voorzien hebben de ontwikkeling van de menselijke samenleving bepaald. Toen mensen de eigenschappen van grassen ontdekten en graangewassen ontwikkelden en ze bovendien leerden kuddes te houden voor vlees, melk, wol en huiden werd er meer voedsel geproduceerd en werden de gemeenschappen talrijker. De vaardigheid om gewassen te verbouwen bracht een grote doorbraak, want de landbouw kon een veel grotere populatie onderhouden dan elk ander systeem. Het betekende dat mensen zich op één plaats vestigden om te planten, te wieden en te oogsten, en in de loop van de tijd natuurlijke grassen tot meer opleverende graangewassen te ontwikkelen. Daarvoor was redelijk goede grond nodig, voldoende regen en veel hard werk.⁶

Naarmate meer kleine gemeenschappen landbouw begonnen te bedrijven, groeiden de populaties, en steeds meer land werd in cultuur gebracht of als weidegrond gebruikt. In plaats van rondtrekkende groepjes van tien of twintig mensen ontstonden er dorpen waar honderden leefden. Deze innovaties lijken zich naar het gebied van het latere Griekenland te hebben verspreid uit het Nabije Oosten, misschien deels via kolonisten maar ook als ideeën die werden nagevolgd en zich geleidelijk van de ene groep naar de andere verspreidden. Over het geheel genomen liep het Griekse gebied, laat staan de rest van Europa, achteraan bij deze innovaties. De omstandigheden voor de eerste experimenten en hun verdere ontwikkeling waren elders gunstiger, bijvoorbeeld in de Vruchtbare Halvemaan, die zich uitstrekt van de kust van Israël/Palestina via de hogere gronden van Turkije en Syrië naar Irak en de valleien van de Tigris en de Eufraat.

De vroegste landbouw ontstond waar het veel regende, en de volgende grote sprong voorwaarts kwam waar het minder overvloedig regende en waar mensen ontdekten hoe ze in plaats van regenwater beter gebruik konden maken van rivierwater. De Nijl, met zijn jaarlijkse overstroming, en de Tigris en de Eufraat met hun betrouwbare stroming boden kansen om het land eromheen te bevoeien. Dat was betrouwbaarder dan vertrouwen op regen, hoewel er nog steeds te veel of te weinig water kon zijn op kritische momenten. In Mesopotamië en Egypte groeiden de oogsten

en ontwikkelden zich grotere en complexere samenlevingen. In de loop van het vierde millennium v.Chr. stichtten de Soemeriërs in Mesopotamië de eerste echte steden, en in 3000 v.Chr. kan de eerste en grootste van deze steden, Uruk, een inwonertal van rond de 60.000 hebben gehad. Egypte bleef voornamelijk een land van veel dorpen met minder steden, maar was verenigd en zeer georganiseerd wat betreft de landbouw en de bouw van grote projecten. Van 2575 tot 2520 v.Chr. werden de grote piramiden onder slechts drie farao's gebouwd – werkelijk gigantische bouwwerken, die echter deel uitmaakten van een al stevig gevestigde traditie.⁷

Alle samenlevingen moesten collectieve beslissingen nemen en interne meningsverschillen oplossen, voedsel en middelen verwerven en verdelen en die middelen beschermen tegen verlies, diefstal of bederf. Wat er nodig was om dat te bereiken verschilde aanzienlijk tussen een groep van twintig jager-verzamelaars en een gevestigd dorp van een paar honderd mensen, laat staan gemeenschappen van duizenden of tienduizenden. Op het eenvoudigste niveau, in de kleinste gemeenschappen, kende iedereen elkaar op een manier die onmogelijk was in grotere groepen. Irrigatiesystemen vereisten heel veel werk om ze aan te leggen en daarna te onderhouden, en dus waren er grote aantallen mensen nodig die lange tijd gecoördineerd moesten samenwerken. In alle vroege beschavingen ontstonden hiërarchieën, waarbij de macht over het algemeen in handen kwam van één leider of een kleine groep. Zij bepaalden het leven binnen de gemeenschap, controleerden de werkers, vooral bij grote projecten, en verzamelden en verdeelden een deel van of al het voedsel en andere producten. Gesteund door gewapende mannen legden zulke heersers hun wil aan anderen op en beschermden hen idealiter tegen bedreigingen van buiten.

Het leven bleef hachelijk en de natuur grillig, wat het natuurlijke menselijke instinct bevorderde om de wereld te willen begrijpen en zo veel mogelijk te controleren. In georganiseerde staten ontstonden georganiseerde religies, hetzij onder leiding van een priesterlijke klasse die een bijzondere kennis van of een speciale relatie met de goden en andere bovennatuurlijke krachten zei te bezitten, of door een heerser als een farao die een goddelijke of semigoddelijke bemiddelaar was die op aarde leefde. Vanuit religieus perspectief was het besteden van enorme middelen en moeite aan het bouwen van tempels of piramiden en het offeren een even praktische manier om voor een goede volgende oogst te zorgen als het ploegen en bevloeien van de velden. Samenlevingen die het schrift ontwikkelden hebben sporen nagelaten van hun leiders en over-

tuigingen, zodat er glimpen van hun wereld zichtbaar zijn. De Soemeriërs brachten het *Gilgamesjepos* voort, over de legendarische koning van Uruk; hiërogliefen en latere tradities in Egypte leveren de namen van goden en farao's en vertellen iets over de daden van de laatsten.

De meeste samenlevingen van de oude wereld hebben echter geen geschreven sporen nagelaten. Rond 2500 v.Chr. werden in Zuid-Engeland, in een landschap waar al vele generaties lang veel rituele activiteit had plaatsgevonden, de eerste grote stenen opgericht die de moderne naam aan de plaats Stonehenge gaven. Nooit zullen we weten wie dat gedaan hebben, wat het precies betekende voor alle betrokkenen en waarom er in latere fasen veranderingen werden aangebracht, want de archeologie kan deze vragen niet zelfstandig beantwoorden. Op dezelfde manier zijn de verhalen van de individuen en gemeenschappen in wat Griekenland zou worden verloren gegaan, zowel die van de jager-verzamelaars, de vroege steentijdboeren als die van de dorpelingen die in grotere groepen samenleefden toen de steentijd overging in de bronstijd. Het waren allemaal mensen, dus we kunnen veilig aannemen dat er sprake was van ambitie en passie, vindingrijkheid en domheid, vriendelijkheid en wreedheid, energie en luiheid, en het hele scala van goede en slechte daden dat in beter gedocumenteerde samenlevingen zichtbaar is. De grote staten en beschavingen van de bronstijd in het Midden-Oosten lieten meer sporen van hun verdwijnen achter. De grootste machten halverwege het tweede millennium v.Chr. waren het Nieuwe Koninkrijk Egypte, het rijk van de Hittieten in Anatolië, soms het Midden-Assyrische Rijk en een aantal kleinere koninkrijken en staten. De vroegste waarneembare staten die in het Egeïsche gebied opkwamen behoorden tot deze tweederangs, derderangs of nog lagere machten.⁸

De eersten waren de Minoërs op het eiland Kreta. De naam is modern, afgeleid van Minos, de legendarische koning wiens dochter de Minotaurus op de wereld zette, een monster dat half mens en half stier was. Niemand kan zeggen hoe de Minoërs zichzelf noemden (en of ze zelfs maar een collectieve aanduiding kenden), maar de resten van hun grote paleiscomplexen hebben een schat aan archeologisch materiaal opgeleverd. Op zijn hoogtepunt was het paleis van Knossos, het grootste van allemaal, zeer omvangrijk met op sommige plaatsen niet minder dan vijf verdiepingen. Het was een geletterde samenleving, en er is een groot aantal kleitabletten gevonden – door toeval gebakken door brand en daardoor bewaard gebleven. De taal op de tabletten staat bekend als Lineair A. Tot nu toe is het onmogelijk gebleken om die te ontcijferen, hoewel bijna iedereen het

erover eens is dat het niet om een vorm van Grieks gaat. De aanwezigheid van sommige pictogrammen maakt duidelijk dat de meeste teksten lijsten van (landbouw)producten zijn, en het lijkt erop dat de paleizen centra waren voor herverdeling die over grote opslagruimten beschikten.⁹

Veel blijft een mysterie. Er zijn sporen van kleinere herverdelingscentra rond de grote paleizen, maar de relatie tussen de grote paleizen zelf is onduidelijk. Er zijn aan welke kant dan ook nauwelijks fortificaties te zien, wat erop duidt dat er geen grote militaire bedreiging werd verwacht van de burens, en de afbeeldingen in de Minoïsche kunst, zeker ook op de muurschilderingen in de paleizen, zijn niet krijgsvol. Aanwijzingen voor contact met de grote rijken, vooral Egypte, zijn ook duidelijk in deze kunst en bij de opgegraven voorwerpen. Hoewel veel van deze contacten in vrede verliepen, stonden de koningen van Kreta in de latere traditie, ook bij Thucydides, bekend om hun zeemacht, en het is onwaarschijnlijk dat de samenleving volledig vreedzaam was. Voor het grootste deel van de oude geschiedenis was het onderscheid tussen een formele zeemacht en een piratenvloot bijzonder klein, en ook handel en piraterij sloten elkaar niet uit. Toch is de verwoesting van een paar van de vroegste Minoïsche paleizen waarschijnlijk eerder te wijten aan een aardbeving dan aan oorlog, en het is onzeker of de grandeur van Knossos in zijn latere fasen al of niet getuigt van de expansie van zijn macht en verschuivingen in het machtsverwicht op Kreta.¹⁰

In Griekenland zelf en op de kleinere eilanden groeiden de gemeenschappen in sommige streken tijdens de Minoïsche periode. Bij een aantal is het ontstaan van een aristocratische klasse te zien, herkenbaar aan de grotere hoeveelheid en de waarde van de grafstukken in prominente graven. Wapens, vooral bronzen dolken en later zwaarden, worden gewoonlijk geassocieerd met mannengraven en duiden op een krijgshaftige elite. Omstreeks 1400 v.Chr. verschijnt een aantal paleizen van wat tegenwoordig de Myceense cultuur wordt genoemd, hoewel dat, opnieuw, een moderne term is en niet de naam die de mensen zelf gebruikten. In dit geval is die afkomstig van de negentiende-eeuwse opgravingen in Mycene door de eigenzinnige archeoloog Heinrich Schliemann, die het eerste voorbeeld van deze paleizen op het Griekse vasteland blootlegde.¹¹

Zoals de meeste maatschappijen kopieerden de Myceners de ideeën van anderen, ze pasten sommige aan en voegden eigen innovaties toe. Zij waren geletterd en lieten kleitabletten in Lineair B na, dat ontcijferd werd als een vorm van Grieks. Veel van deze documenten bevatten lijsten van producten, zowel agrarische als dierlijke – vooral schapen, geiten en

varkens zijn prominent aanwezig. Ook zijn er duidelijke tekenen dat de paleizen als opslag- en distributiecentra voor de omgeving functioneerden, ongeveer op dezelfde manier als de Minoïsche centra. Anders dan de Minoërs lijken de Myceners openlijk krijgsmachtig. Wapens en afbeeldingen van oorlogvoering zijn prominent aanwezig, en hun paleizen waren defensief geplaatst en versterkt, zo niet in de aanvankelijke fase, dan later. Een aantal heeft ronde muren van heel grote steenblokken, waarvan de restanten eeuwen later zo indrukwekkend waren dat de Grieken ze cyclopisch noemden, alsof alleen reuzenhanden zulke versterkingen konden hebben gebouwd.

De Myceense paleiscentra dragen er alle sporen van om oorlog te hebben gevoerd met elkaar en elders. Op sommige eilanden worden Minoïsche vondsten rond het midden van de vijftiende eeuw v.Chr. verdrongen door Myceense voorwerpen. Het paleiscomplex in Knossos zelf werd ofwel bezet door Myceners of via een alliantie overgenomen door een Myceense factie, want toen het rond 1400 v.Chr. afbrandde waren de kleitabletten die op dit niveau werden bewaard geschreven in Lineair B in plaats van Lineair A. Hittitische documenten vermelden een land Ahhiyawa in het westen – mogelijk een verhaspelde versie van Achaea – en in een tekst van de Hittitische koning wordt de heerser van Ahhiyawa als ‘broeder’ en ‘grootkoning’ aangesproken, gebruikelijke eretitels in de diplomatieke taal van die tijd, maar alleen voor de leiders van grootmachten. In een tweede tekst kwam de term ‘grootkoning’ voor maar werd die uitgewist, en over het algemeen komt Ahhiyawa veel minder voor dan andere staten. Egyptische bronnen uit deze tijd lijken de Minoërs in een diplomatieke context te noemen en bevatten ook namen van plaatsen, waarvan sommige Myceense centra blijken te zijn.

Dit bewijsmateriaal kan op meer dan één manier geïnterpreteerd worden, en er zijn onderzoekers die een machtige Myceense staat veronderstellen, misschien geheel of gedeeltelijk verenigd onder één leider, die een grote en actieve rol speelde in de handel, diplomatie en machtsstrijd in de grotere mediterrane wereld van het Oosten. De twee vermeldingen van ‘grootkoning’ in Hittitische correspondentie met Ahhiyawa zouden kunnen betekenen dat er enige tijd een leider was die een dergelijke demonstratie van respect verdiende of eiste, en die vervolgens macht verloor, stierf of werd verdreven door zwakkere koningen, zodat de hoffelijkheden overbodig werden.

Voorzichtigheid is op zijn plaats. Hoe indrukwekkend ze ook waren, het ontbrak de Myceense paleizen in Griekenland aan de enorme schaal

Athene en Sparta: twee ideologieën, één beruchte rivaliteit

Athene en Sparta vormden het hart van het oude Griekenland. Eendrachtig hielpen zij de Grieken de Perzen te verslaan. Verdeeld stortten zij de Griekse wereld in oorlog. Hun strijd was niet alleen een machtsstrijd: cultureel en ideologisch waren ze elkaars tegenpolen. Athene was een naar buiten gerichte, radicale democratie; Sparta was militaristisch en meedogenloos gedisciplineerd. Beide waren staatsrechtelijke experimenten, beide belichaamden het Griekse streven naar uitmuntendheid.

Op basis van antieke bronnen en moderne ontdekkingen voert historicus Adrian Goldsworthy een rijke stoet personages op: staatslieden, wetgevers, volksmenners, filosofen, kunstenaars, courtisanes, echtgenotes en helden. Zo vertelt hij een uitzonderlijk verhaal over de uitersten van menselijk gedrag.

Adrian Goldsworthy is een van de bekendste historici op het gebied van de oudheid. Hij promoveerde aan Oxford University op de oorlogsmachine van het Romeinse leger en doceerde daarna onder meer aan Cardiff University en London University. De laatste jaren legt hij zich volledig toe op het schrijven. Zijn oeuvre is indrukwekkend. Hij schreef onder meer *Augustus*, *Pax Romana*, *Philippus en Alexander* en *Rome en Perzië*.

‘Deze toegankelijke geschiedenis van een complexe relatie zouden sommige lezers, zo waarschuwt de auteur, wel eens “onaangenaam actueel” kunnen vinden.’ – *New York Times*

Uitgeverij Omniboek

Vertaald door Roelof Posthuma

NUR 683

www.omniboek.nl